

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Президент Закладу вищої освіти
«Університет Короля Данила»,
доктор юридичних наук, професор

А.І. Луцький

«29» 04 2024 р.

ВИСНОВОК

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Поліщук Тетяни Сергіївни на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні», підготовлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю 081 Право; тема затверджена Вченою радою Університету Короля Данила 08 жовтня 2020 р., протокол № 4.

Правові підстави видачі висновку:

На підставі заяви аспірантки Поліщук Тетяни Сергіївни на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні» (далі – здобувачка), яка виконала акредитовану освітньо-наукову програму та підготувала дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право в Закладі вищої освіти «Університет Короля Данила» (далі – Університет), про отримання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, а також поданої дисертації, копій наукових публікацій, довідки про виконання освітньо-наукової програми та висновку наукового керівника, відповідно до пункту 26 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), структурним підрозділом Університету, що виконує освітньо-наукову програму за спеціальністю 081 Право та здійснив підготовку здобувачки – кафедрою права та публічного управління (далі – кафедра), з метою надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації 29.04.2024 р. було проведено засідання, на якому відбулася публічна презентація здобувачкою наукових результатів дисертації

та її обговорення.

Витяг

**з протоколу засідання кафедри права та публічного управління
Університету від 29.04.2024 р., на якому відбулася публічна презентація
здобувачкою наукових результатів дисертації та її обговорення**

Присутні:

Припхан Ірина Ігорівна – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри (головуюча на засіданні кафедри);

Луцький Мирослав Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри;

Криховецький Іван Зеновійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри;

Зварич Роман Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри (науковий керівник);

Луцький Андрій Іванович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри;

Короєд Сергій Олександрович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри;

Андрусів Людмила Михайлівна – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри;

Луцький Роман Петрович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри

Андрухів Олег Ігорович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри (рецензент по дисертації);

Огерук Ігор Степанович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри;

Жукевич Ігор Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри

Репецький Сергій Петрович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри (рецензент по дисертації).

Порядок денний: публічна презентація здобувачкою Поліщук Тетяною Сергіївною наукових результатів дисертації на тему “Засоби формування правової культури особи в Україні” на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право та її обговорення з метою надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Слухали: здобувачку Поліщук Т.С. про результати виконаного нею дисертаційного дослідження. У своїй доповіді аспірантка чітко обґрунтувала наукову та практичну актуальність обраної теми, визначила мету, ключові задачі, об’єкт, предмет і методи дослідження. Доповідачка детально описала структуру роботи та основні її положення, розкрила новизну, теоретичне та практичне значення представленої дисертації. Здобувачка акцентував увагу на наступних моментах свого дослідження.

Дисертація присвячена комплексній теоретико-правовій характеристиці засобів формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі українського державотворення. Проблема пошуку ефективних засобів формування правової культури особи в Україні, зважаючи на актуальні цивілізаційні і безпекові виклики, що вимагають негайної оптимізації вітчизняної правової системи, об'єктивно є однією із ключових на сучасному етапі українського державотворення, адже саме імплементація найбільш дієвих засобів при формуванні правової культури особи в Україні, якими є правова освіта та виховання, змістовна інформаційно-правова політика держави у контексті процесу соціалізації особи тощо здатні оптимізувати систему суспільних відносин, при цьому спрямовуючи та систематизуючи стратегічні напрями взаємодії між державою, правовими інститутами та громадянським суспільством. Крім того, ця взаємодія безумовно має динамічний характер, вона постійно змінюється та розвивається; під впливом суспільно-політичної дійсності засоби формування правової культури особи набувають специфічних рис, що потребують наукової верифікації.

Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права Закладу вищої освіти “Університет Короля Данила” за напрямами “Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)” (державний реєстраційний номер 0116U002342) та “Закономірності розвитку і функціонування правової держави” (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Метою роботи є створення сучасної загальнотеоретичної моделі формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі українського державотворення, а також розробка практичних рекомендацій її ефективної реалізації.

Об'єктом дослідження виступає правова культура як явище правової дійсності та процес її формування.

Предметом дослідження є засоби, механізми та інституції, які сприяють процесу формуванню правової культури осіб в Україні.

Методологію дослідження становлять комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, зокрема: формально-логічний метод; методи аналізу та синтезу; метод порівняльного аналізу; системно-функціональний метод; нормативно-догматичний метод; метод діалектики; метод узагальнення (висновки).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення, висновки та авторські пропозиції можуть бути використані у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми вивчення засобів формування правової культури особи в Україні, права та держави на сучасному етапі українського державотворення.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і

права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Правова ідеологія»; в науково-дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим теоретико-правовим та науковим дослідженням, присвяченим дослідженню засобів формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі трансформації української правової системи.

У дисертації надано ряд нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення. Зокрема, обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням ефективності аксіологічних підходів у процесі формування правової культури людини і громадянина, а також обов'язків імплементації засобів формування правової культури при оптимізації нормативно-правової бази в галузі правової освіти. Встановлено необхідність органічного взаємозв'язку правоосвітніх, правовиховних, правоінформаційних, моральних засобів формування правової культури особи в Україні в умовах розвитку громадянського суспільства та постійного підвищення динаміки державотворчих процесів шляхом неперервної правової соціалізації особистості.

Основними науковими результатами роботи є такі положення:

1. У цій дослідницькій парадигмі практична площина розуміння правової культури зводиться до виділення таких її рис як відображення відповідного рівня правосвідомості, юридичної науки, якості законодавства, правової освіти, правореалізаційної практики, професіоналізму правоохоронних органів тощо, які в сукупності віддзеркалюють найсуттєвіші результати правового досвіду суспільства. Визначальним для формування правової культури особи при цьому підході визнається позитивний вплив сім'ї, що закладає належну морально-етичну основу для розвитку індивідуальної правосвідомості. У парадигмі позитивно правового праворозуміння правова культура фактично виступає ідеологічною основою правового розвитку правової системи, адже її послідовники визначають правову культуру як систему духовно-правових цінностей, таких як правові знання, правові переконання, правові уявлення, а також світоглядно-правових орієнтацій, які відображаються у правовій свідомості людей і органічно поєднані з їх соціально-правовою активністю щодо створення ефективної нормативно-правової бази життя суспільства. Правова культура на індивідуальному рівні у рамках цієї парадигми визначається як сукупність правознання особи (когнітивний елемент), оцінки нею правових явищ (аксіологічний компонент) та поведінки (діяльнісний компонент).

2. Найважливішими елементами правової культури є нормативний, ціннісний, а також суб'єктний, інформаційний, комунікативний,

поведінковий, ідеологічний елементи правової культури. Саме гармонійне поєднання цих та інших елементів правової культури надає більшій ефективності правовому впливу як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Елементи правової культури у рамках феноменологічно-семіотичного підходу розкриваються шляхом аналізу їх номінального значення та внутрішнього змісту, що передбачає інтерпретацію цих елементів на номінальному та сутнісному рівнях. На першому рівні кожний з елементів правової культури фактично тотожний поняттю, через яке він виражається. Наприклад, якщо звернутися до нормативного елемента, то його букввальний зміст виражений у понятті норми. На другому рівні важливою є не проста фіксація тотожності елемента поняттю, що його позначає, а пошук внутрішнього сенсу у процесі його соціокультурної інтерпретації, через яку знаходять своє вираження культурні конотації конкретного елемента правової культури в тій соціальній ситуації, яка характеризує його актуальне буття. Характеризуючи на цьому рівні нормативний елемент правової культури, констатуємо, що втрата нормою права своєї стійкості на сучасному етапі розвитку правової системи означає кризу сучасної правової нормативності. Цю кризу називають також інфляцією права, яка виражена в невідповідності кількості правових нормативів соціальним потребам людини та суспільства, коли кількість нормативно-правових актів переходить усі розумні межі. Криза нормативності веде до втрати легітимності та ігноруванню загальнообов'язковості законів. Подолання наслідків цієї кризи та мінімізація актуальних втрат від неї можливі лише за умови формування високого рівня правової культури.

3. Позитивний вплив неправових соціальних регуляторів на процес формування правової культури визначається рівнем ефективності регулятивного впливу соціальних норм, які власне є тими соціальними категоріями, що перебувають у перманентному зв'язку із правовою культурою, підвищується ефективність тією мірою, в якій абстрактні вимоги, що висувуються людині, відповідають внутрішнім переконанням людей. При розбіжності вимог, закріплених у соціальних нормативах і внутрішніх імперативах людини, виникає не тільки внутрішній конфлікт в індивіда, а й знижується ефективність впливу таких соціальних регуляторів як звичай, мораль та релігія. Так, наприклад, вплив звичаю забезпечується переконанням людей у необхідності певного варіанта поведінки, а його ефективність полягає в тому, що закріплений стереотип поведінки перевірений часом і поширений серед соціальної групи. Норми моралі своєю чергою ефективні лише у разі добровільного дотримання людиною і тому є внутрішнім регулятором суспільних відносин. Моральне регулювання передбачає наявність певних моральних ідеалів, систему моральних норм і різні форми соціального контролю. Релігійними ж нормами визначається не тільки порядок організації та діяльності релігійних установ, регламентується діяльність віруючих, ставлення до Бога, але також і взаємини з людьми. Інтенсивність релігійного впливу на соціум залежить від історичного етапу розвитку суспільства, регіональних і національних особливостей. На

сучасному етапі релігійний вплив зменшується у порівнянні з минулими історичними періодами.

4. Аналіз фундаментальних компонентів освіти, а саме навчання, виховання переконливо доводить, що вона повинна здійснюватися у теоретичному, практичному, профілактичному, інформаційному, науково-просвітницькому та консультаційному напрямках. Важливим при цьому є створення безперервної системи правової освіти, починаючи з дошкільних навчальних закладів з наступним продовженням у загальноосвітніх, вищих та інших навчальних закладах. У цьому вбачаємо зміст головних сучасних освітніх трендів, що демонструють глибоке проникнення у всі сфери життя, торкаючись, зокрема, питання становлення та розвитку правової культури.

Роль освіти у процесі формування правової культури особи та суспільства в цілому забезпечується шляхом органічної імплементації правових компонентів у систему загальної, середньої і професійної освіти, культури, політичної, економічної, моральної, естетичної та інших форм виховання; відкритістю й доступністю інформації про державу і право, про процеси у правовій сфері; систематичністю й безперервністю поширення та набуття знань своїх елементарних прав, дотримання своїх обов'язків.

5. Застосувавши біхевіористський підхід до розуміння сутності правової культури, вдалось показати, що сім'я, а також інші соціальні інститути здійснюють стихійний та цілеспрямований вплив на процес її формування. На практиці такий вплив реалізується двома шляхами. По-перше, шляхом трансляції соціально-правового досвіду від сім'ї та соціального середовища до особи, що виражається в сукупності переданих знань про культурні та правові норми й цінності, типи правової поведінки, як соціально переважних в межах окремих соціальних груп, суспільства в цілому, так і відхильних, таких, що суперечать соціальним нормам. Трансляція включає в себе не тільки усвідомлені, цілеспрямовані, впливи, що контролюються (формування правосвідомості в широкому розумінні), але й стихійні, спонтанні процеси, що мають безпосередній, прямий і опосередкований, непрямий вплив на розвиток особистості. По-друге, шляхом інтеріоризації, а саме суб'єктивування, рефлексування культурно-правового досвіду безпосередньо самим індивідом. На такому рівні особа є суб'єктивно-об'єктивною єдністю. Здійснюється співставлення сприйнятого із соціального середовища культурно-правового досвіду з власними особистісними ціннісно-правовими орієнтирами, своєрідна його фільтрація. В результаті деяка частина набутого знання в структурі правосвідомості, перетворюючись, трансформується у внутрішні регулятиви правосвідомості й поведінки, остання може бути відхиленою в категоричній формі або залишеною без уваги. Також важливо відзначити, що цими двома шляхами відбувається об'єктивування особистістю індивідуального досвіду соціально-правових дій. Незалежно від наявності мети, активності, що характеризує правокультурний потенціал конкретного суб'єкта, соціального становища кожний індивід несе на собі певні функції суб'єкта соціалізаційного впливу на оточуючих людей, на різні соціальні групи, до складу яких входить

людина, суспільство в цілому. Наслідком цього впливу є те, що правова культура особи та суспільства релевантна рівню ефективності правової соціалізації особистості та ширших соціальних груп.

6. Внесок засобів масової інформації у розвиток правової культури на практиці відображається через формування інформаційного суспільства, в якому кожен громадянин здатний створювати й накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, комунікувати між собою. ЗМІ створюють можливості для реалізації конституційних прав громадян у першу чергу на свободу слова значно розширилися, суттєво задовольняють потреби у правових знаннях. Провідну роль у забезпеченні правовою інформацією суспільства, реалізації права на інформацію відіграють ЗМІ, для яких інформаційна діяльність є головним завданням і професійною діяльністю, а правова комунікація є способом поширення правових знань та підвищення таким чином правокультурного рівня суспільства. Вплив ЗМІ на формування правової має функціональний характер, як суб'єктам правової комунікації медіа притаманні такі функції: правоосвітня, яка має інформаційний характер, забезпечує надання правових знань громадянам); ціннісно-нормативна, що забезпечує формування системи правових цінностей і правового світогляду; правоорієнтаційна, яка дає змогу допомогти правильно орієнтуватись у нормативно-правовому просторі й діяти згідно з законодавством; комунікативна, яка покликана забезпечити правову комунікацію з іншими суб'єктами під час виконання професійних обов'язків; попереджувальна, що забезпечує запобігання вчиненню правопорушень; правосоціалізаційна, яка забезпечує процес включення особи в систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури суспільства, заміну правомірної поведінки за примусом на правомірну поведінку за особистісними переконаннями; ідеологічно-виховна, яка сприяє вихованню поваги до права, формуванню правосвідомості та стилю правомірної поведінки громадян.

7. Процес формування нормативно-правової бази в галузі правової освіти українського суспільства є частиною правової політики держави, що має еволюційний характер. Тому доцільно виділяти конкретні хронологічні періоди такого розвитку, кожному з яких притаманні свої особливості. Перший етап, що охоплює 1995-2011 рр. і безпосередньо пов'язаний із нормативною фіксацією потреби правової освіти та виховання у навчальних закладах різних рівнів. Другий етап тривав з 2011 до 2018 рр. і пов'язаний із виробленням нормативно-правових документів як загальнодержавного, так і регіонального рівня, що забезпечували б перманентне підвищення правової освіти громадян у тому числі за межами закладів освіти. На третьому етапі, що розпочався у 2016 р. і триває досі акцент зроблено на нормативно-правовому забезпеченні діяльності юридичних клінік, що уможливають підвищення рівня юридичної освіти громадян упродовж усього життя. При цьому інтегральним чинником державної політики у галузі нормативно-правового забезпечення правової освіти громадян є формування системи правового виховання як засобу впливу на правову свідомість і підвищення

правової культури, збереження наступництва в праві, усвідомлення того, що право не може відігравати роль регулятора суспільних відносин, не набувши справедливого характеру, його спрямованості на утвердження соціальної цінності людини, її невід'ємних прав і свобод, прищеплення громадянам правових цінностей, переконань, мотивів і установок з метою втілення верховенства права, стимулювання правової активності, створення необхідних правових засад для вільного розвитку громадянського суспільства.

8. Належне виконання як нормативними, так і організаційними інститутами державної влади, а також інститутами громадянського суспільства, притаманних їм функцій створює передумови для формування і перманентного підвищення рівня правової культури громадян. Рівень цієї ефективності безпосередньо залежить від рівня легітимності того чи іншого інституту у суспільстві, який у свою чергу визначається рівнем довіри громадян до діяльності конкретних інститутів. Підвищенню правової культури громадян в Україні сприяє децентралізація державної влади, завдяки якій формується та активно розвивається правова культура субсидіарності, яка передбачає раціональний розподіл функцій, прав та обов'язків між всіма рівнями влади. На цій підставі відбувається розвиток інститутів місцевого самоврядування, як невід'ємних атрибутів громадянського суспільства, що володіють достатньо високим потенціалом для формування правової культури громадян та виступають інноваційними суб'єктами державотворення.

Встановлено, що за наявності цього «кредиту довіри», який уможливує подолання суспільної інфантильності та правового нігілізму, які повністю нівелюють процес формування правової культури громадян, вплив державних інститутів на цей процес відбувається двояким чином. По-перше, інституціоналізація приводить до упорядкування суспільних відносин взагалі та владних відносин, зокрема, таким чином сприяючи підвищенню рівня правової культури громадянина. По-друге, результатом інституціоналізації державної влади є встановлення раціонального типу легітимності, яка виступає невід'ємною складовою правової культури громадянина, та на практиці означає встановлення якісно нового порядку взаємовідносин між владою і суспільством, яскравим прикладом чого слугує процес децентралізації влади, який успішно відбувається в Україні.

9. Залучення міжнародного досвіду у процесі формування правової культури України повинно відбуватися на підставі створення передумов для світоглядної адаптації широких верств населення України до сприйняття змісту універсальних правових цінностей, що дозволить наповнювати правову і культурну комунікацію між Україною і передусім Європейським Союзом практичним змістом на всіх рівнях: на рівні політичного співробітництва, на рівні взаємодії у сфері освіти, на рівні розвитку співробітництва інститутів громадянського суспільства, на рівні взаємодії молодіжних організацій України і держав ЄС тощо. Практичним результатом здобуття міжнародного досвіду внаслідок інтенсифікації правової

комунікації між Україною та ЄС може стати зменшення рівня конфліктогенності різних підходів до сприйняття універсальних цінностей ЄС. Особливо це важливо у процесі нормопроекування, правотворчості, реалізації та застосування права. Також для цього необхідні спільна та узгоджена діяльність органів державної влади, наукових і громадських установ та організацій, налагодження постійного інформаційного обміну у сфері європейського права, наявність вільного доступу до правових актів ЄС, розвиток правової освіти в галузі європейського права, проведення відповідних наукових досліджень, здійснення порівняльного аналізу, використання найкращого світового досвіду в правокультурній сфері.

Після закінчення доповіді здобувачці присутніми були поставлені наступні питання:

Запитання доктора юридичних наук, професора Короєда С.О.: Дайте визначення правової культури і її сутності?

Відповідь здобувачки: Правова культура є комплексним поняттям, що визначає рівень розуміння, поваги та дотримання законів і правових норм у суспільстві. Вона включає в себе знання про правові норми, уміння їх застосовувати, повагу до закону і правопорядку, а також вміння громадян розв'язувати конфлікти та спори шляхом застосування права. Правова культура є важливою складовою правової системи будь-якої країни, оскільки вона сприяє стабільності суспільства, захисту прав і свобод людини, а також ефективному функціонуванню правової держави.

Запитання доктора юридичних наук, професора Криховецького І.З.: У підрозділі 1.3. Ви визначаєте зв'язок правової культури з іншими соціальними категоріями. Обґрунтуйте свою точку зору.

Відповідь здобувачки: Правова культура має глибокий зв'язок з іншими соціальними категоріями через їх взаємодію і вплив на формування суспільства. Ось деякі з найбільш важливих зв'язків: 1. Високий рівень правової культури сприяє розвитку економіки, оскільки створює стабільне правове середовище для бізнесу, захисту власності та укладання угод. 2. Правова культура визначає ступінь довіри громадян до владних структур та рівень участі у політичних процесах. 3. Правова культура відображає загальний менталітет та цінності суспільства. 4. Правова культура формується через освітній процес, а також впливає на нього.

Запитання докторки юридичних наук, професорки Андрусів Л.М. У своєму дослідженні Ви визначаєте засоби масової інформації як засіб розвитку правової культури (підрозділ 2.3 дисертації). Обґрунтуйте таке твердження.

Відповідь здобувачки: Засоби масової інформації відіграють ключову роль у формуванні та розвитку правової культури в суспільстві. Ось деякі з аспектів їхньої ролі: 1. ЗМІ розповсюджують інформацію про закони, права та обов'язки громадян, що робить їх доступними для широкого загалу. Це допомагає підвищувати рівень правової грамотності серед населення. 2. ЗМІ впливають на формування світогляду та цінностей суспільства, включаючи ставлення до права. Вони можуть сприяти усвідомленню важливості

правопорядку та законності в житті кожного громадянина. 3. Засоби масової інформації виконують функцію контролю за діяльністю владних структур, викриваючи порушення законів та прав людини. Це сприяє підвищенню відповідальності влади перед громадянами та сприяє зміцненню правової держави. 4. ЗМІ допомагають формувати у громадян правову свідомість, тобто здатність розуміти та поважати закони. Це важливо для створення атмосфери довіри до правової системи. 5. Шляхом публікації інформаційних матеріалів, програм та передач про права та закони, ЗМІ сприяють поширенню правових знань серед населення.

Запитання доктора юридичних наук, професора Луцького Р.П.: В роботі аналізуються проблеми впливу сучасних державно-правих реформ на динаміку ціннісних засад сучасної правової політики України (підрозділ 3.1 дисертації). В чому полягає їхня особливість?

Відповідь здобувачки: Сучасні державно-правові реформи в Україні можуть впливати на динаміку ціннісних засад правової політики країни у різних аспектах. Ось деякі проблеми, пов'язані з цим впливом: відмінність цінностей та інтересів, що може призвести до конфліктів між цінностями, наприклад, між демократією та стабільністю; недостатня участь громадян у формуванні та впровадженні реформ; недостатня увага до прав; політизація реформ; корупція та недостатня прозорість цих реформ. Для успішного вирішення цих проблем важливо забезпечити широку участь громадян у процесі прийняття рішень, забезпечити незалежність судової системи, підтримувати принципи правової держави та забезпечувати прозорість у діяльності державних органів.

Запитання доктора юридичних наук, професора Луцького А.І.: В чому полягають основні особливості впливу сім'ї та соціального середовища на формування правової культури?

Відповідь здобувачки: Сім'я та соціальне середовище впливають на формування правової культури через різноманітні механізми та взаємодію з індивідом. Основними особливостями їх впливу є: 1. Якщо в сім'ї панують правові принципи, дотримання законів та повага до прав і свобод інших, це сприяє формуванню правової культури. 2. Поведінка батьків у сфері дотримання законів та правил впливає на усвідомлення дитиною значення правової культури. 3. Соціальне оточення, таке як школа, робоче місце, друзі, масова культура і т.д., також впливають на формування правової культури. 4. Загальна культура суспільства, його ставлення до законів і правопорядку, також має велике значення. У країнах з вищим рівнем правової культури громадяни частіше дотримуються законів і поважають права інших.

Після відповідей здобувачки на запитання, слово для висновку було надано науковому керівнику – доктору юридичних наук, професору, професору кафедри Зваричу Роману Васильовичу, який зазначив, що в процесі роботи над дисертацією авторка продемонструвала глибокі знання з теорії та історії держави і права, галузевих дисциплін, основ міжнародного і Європейського законодавства, творчі здібності, володіння сучасними методами проведення наукових досліджень. Наведене свідчить про високий

науковий рівень Поліщук Т.С., вміння аналізувати, систематизувати і узагальнювати теоретичні та практичні матеріали дослідження.

Авторці притаманна висока відповідальність, професіоналізм, сумлінне відношення до роботи. Усі зауваження наукового керівника Поліщук Т.С. брала до уваги та ефективно виконувала.

Дисертантка зарекомендувала себе як людина з науковим мисленням, небайдужа, досвідчена та заінтересована у подальшому формуванні засобів формування правової культури в Україні.

Подані в дисертації результати дослідження є актуальними, мають теоретичну і практичну цінність, робота виконана на належному науковому рівні. Отримані висновки підтверджують, що вихідна методологія дисертації вірна, всі поставлені завдання виконано, мету досягнуто. Опубліковані наукові праці містять основні положення і результати проведеного дослідження. Роботу оформлено відповідно до встановлених вимог.

За складом наукової новизни, рівнем обґрунтованості та достовірності одержаних результатів, їх теоретичною і практичною цінністю дисертація Поліщук Тетяни Сергіївни на тему “ Засоби формування правової культури особи в Україні” відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, і тому заслуговує позитивного висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Здобувачка виконала індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план, а її дисертація готова до захисту.

Далі слово було надано рецензентам:

Рецензент – Андрухів Олег Ігорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри зауважив, що здобувачка поставила перед собою мету створення сучасної загальнотеоретичної моделі формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі українського державотворення, а також розробки практичних рекомендацій її ефективної реалізації.

Аналіз роботи свідчить, що авторка справилась із поставленою метою.

Структура дисертації є логічно побудованою, оскільки надала можливість здобувачці системно розглянути ключові, дискусійні питання, що ввійшли до предмета дисертаційного дослідження та досягти поставлених завдань.

Розділ 1 присвячений аналізу теоретичних засад визначення правової культури, її поняття, основних рис та елементів, а також зв'язку з іншими соціальними категоріями.

У розділі 2 здійснюється дослідження особливостей формування правової культури особи в Україні, зокрема ролі освіти в її формуванні; впливу сім'ї та соціального середовища на формування правової культури а

також ролі засобів масової інформації та їхній внесок у розвиток правової культури.

Розділ 3 присвячений проблемам та тенденціям у формуванні правової культури особи в Україні на сучасному етапі. Також в роботі досліджений міжнародний досвід формування правової культури України.

Аналіз змісту публікацій, основного тексту дисертації і узагальнюючих висновків переконує, що автором здійснено корисне для юридичної науки, навчальних потреб, практичної юридичної діяльності наукове дослідження.

Таким чином, ознайомлення з дисертацією Поліщук Т.С. на тему «Засоби формування правової культури особи в Україні» дає підстави вважати, що дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, і тому заслуговує позитивного висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Рецензент – Репецький Сергій Петрович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри відмітив, що тема правової культури особи в Україні надзвичайно актуальна, особливо в контексті розвитку сучасного суспільства та конструктивної взаємодії громадян з правовою системою. Україна, як і будь-яка інша країна, стикається з рядом викликів у цьому напрямку, проте існують різноманітні засоби, що сприяють формуванню правової культури особи та підвищенню її правової свідомості.

Загалом рецензент зауважив, що засоби формування правової культури особи в Україні різноманітні та мають інтегрований характер, про що в повній мірі висвітлено в рецензованому дисертаційному дослідженні. Їхнє успішне впровадження та розвиток відіграють важливу роль у побудові сильної та демократичної держави, де права та свободи людини є високо цінністю.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити висновок, що дисертація Поліщук Т.С. на тему «Засоби формування правової культури особи в Україні» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, заслуговує позитивного висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій вченій раді відповідного профілю.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор юридичних наук, професор Луцький Р.П. відзначив, що дисертанткою ґрунтовно досліджено особливості ефективного впливу правової освіти на процес формування правової культури особи. Зокрема визначено, що це можливо тільки за умови вироблення освітньо-виховної

політики і стратегії держави, які створять передумови для позитивного правового впливу на культуру і суспільство, внаслідок як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях зростатиме усвідомлення сутності та ролі правової освіти як одного з головних ресурсів вироблення уявлень та ставлень щодо певних важливих суспільно-політичних подій і підвищення рівня правової культури в цілому. Як доводиться у дослідженні, роль правової освіти у процесі формування правової культури полягає в тому, щоб досягти такого рівня правосвідомості, коли кожен член суспільства дотримувався б соціальних правил поведінки та правових норм виключно завдяки внутрішній потребі, власним переконанням, а не під страхом примусу. Наявність у суспільстві в цілому та у конкретних громадян зокрема достатньої мотивації дотримуватися правових норм, правомірно поводитися є головним завданням правової освіти.

Доктор юридичних наук, професор Криховецький І.З. відмітив, що у дисертаційному дослідженні Поліщук Т.С. на високому рівні провела аналіз щодо визначення поняття «правової культури» та характеристики її головних рис. Дисертанка досить вдало обґрунтувала важливість враховування принципову різницю, яка притаманна природноправовій та позитивноправовій науковим парадигмам. Новизна дисертації виявляється як у самому підході до досліджуваних проблем, так і у запропонованому способі розв'язання конкретних питань теми. Характеризуючи наукову новизну дослідження слід зазначити, що дисертація є першим теоретико-правовим та науковим дослідженням, присвяченим дослідженню засобів формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі трансформації української правової системи.

У результаті здійсненого дослідження сформульовано низку положень та висновків, запропонованих особисто здобувачкою, найбільш значущих із яких є актуальною науковою проблемою, а запропоновані у ній висновки дозволять подолати цілий ряд прогалин в українській теоретико-правовій науці та по новому підійти до проблем засобів формування правової культури в Україні. З огляду на зазначене, робота може рекомендована для проведення її попередньої експертизи та подальшого захисту у спеціалізованій вченій раді.

Криховецький І.З. також відмітив про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність забезпечені: професійним вирішенням авторкою низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, та адекватністю структурно-логічної схеми дослідження визначеній меті: кожен наступний розділ чи підрозділ органічно пов'язаний з попереднім і доповнює його; використанням широкої джерельної бази за темою дисертації; достатньою кількістю публікацій наукових статей за напрямом дисертації. У цілому дисертація Поліщук Т.С. на тему: «Засоби формування правової культури

особи в Україні» виконана на високому науковому рівні, є самостійним завершеним науковим дослідженням та відповідає вимогам, передбаченим Порядку присудження ступеня доктора філософії, і робота може бути рекомендована для проведення її попередньої експертизи та подальшого захисту у спеціалізованій вченій раді.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри Жукевич І.В. наголосив на тому, що матеріали дисертації свідчать про те, що аспірантка приділила достатньо уваги теоретико-правовим особливостям засобів формування правової культури особи в Україні, які мають важливе значення для сучасного розвитку вітчизняної державно-правової системи. Дисертація Поліщук Т.С. є цілком самостійним науковим дослідженням, яке за актуальністю, ступенем новизни й внеском у науку теорії держави та права повністю відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії. Як результат, робота може бути рекомендована для проведення її попередньої експертизи та подальшого захисту у спеціалізованій вченій раді.

Узагальнюючи висловлені в процесі обговорення дисертації думки, головуєча фахового семінару, кандидат юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри Припхан І.І. наголосила на тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано висновки та пропозиції, які сприятимуть вдосконаленню розумінню засобів формування правової культури особи в Україні та їх втіленню в сучасну юридичну науку. Голова також підкреслила, що здобувачка усунула і врахувала всі зауваження та побажання, що були висловлені в дисертації під час попередніх обговорень роботи на кафедрі. Дисертація готова до захисту.

Присутні на засіданні науковці одноголосно запропонували: визнати дисертацію Поліщук Т.С. завершеною теоретично та практично-значимою науковою роботою, що містить висновки, які сприяють вирішенню нагальної наукової проблеми та є суттєвим внеском у розвиток науки теорії держави та права, і яка може бути рекомендована для захисту у спеціалізованій вченій раді. Тому запропонувала схвалити такий позитивний висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

ВИСНОВОК

щодо дисертації Поліщук Тетяни Сергіївни на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань «Право» за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертації Поліщук Т.С. зумовлена необхідністю визначення пошуку ефективних засобів формування правової культури особи в Україні, зважаючи на актуальні цивілізаційні і безпекові виклики, що вимагають негайної оптимізації вітчизняної правової системи, об'єктивно є однією із ключових на сучасному етапі українського державотворення, адже саме імплементація найбільш дієвих засобів при формуванні правової культури особи в Україні, якими є правова освіта та виховання, змістовна

інформаційно-правова політика держави у контексті процесу соціалізації особи, тощо здатні оптимізувати систему суспільних відносин, при цьому спрямовуючи та систематизуючи стратегічні напрями взаємодії між державою, правовими інститутами та громадянським суспільством. Крім того, ця взаємодія безумовно має динамічний характер, вона постійно змінюється та розвивається; під впливом суспільно-політичної дійсності засоби формування правової культури особи набувають специфічних рис, що потребують наукової верифікації. З урахуванням можливостей людської свідомості визначати світоглядні й ідеологічні пріоритети, необхідно визнати за дієвою правовою системою, ефективність якої безпосередньо залежить від рівня правокультурності конкретного громадянина провідну роль в потенційній інтенсифікації процесів сучасного українського державотворення. Власне оптимізація засобів формування правової культури особи в Україні у процесах українського державотворення виявляє її стратегічний характер, який у свою чергу зумовлює суспільний попит на наукове дослідження заявленої проблематики.

Наукове завдання, за розв'язання якого здобувачка заслуговує присудження наукового ступеня, полягає в створенні сучасної загальнотеоретичної моделі формування правової культури особи в Україні на сучасному етапі українського державотворення, а також розробці практичних рекомендацій її ефективної реалізації.

На основі проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових поглядів; *найсуттєвішими науковими результатами, які одержала здобувачка особисто та які характеризуються достовірністю та науковою новизною, є такі:*

– дисертанткою обґрунтовано необхідність удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням ефективності аксіологічних підходів у процесі формування правової культури людини і громадянина, а також обов'язків імплементації засобів формування правової культури при оптимізації нормативно-правової бази в галузі правової освіти;

– дисертанткою встановлено потребу органічного взаємозв'язку правоосвітніх, правовиховних, правоінформаційних, моральних засобів формування правової культури особи в Україні в умовах розвитку громадянського суспільства та постійного підвищення динаміки державотворчих процесів шляхом неперервної правової соціалізації особистості;

– авторкою запропоновано удосконалити механізми теоретико-правового визначення поняття «правової культури» та виокремлення її основних рис за умови дотримання принципів наукового плюралізму і водночас визнання за правовою культурою пріоритетного права на формування аксіологічної складової правової системи держави;

– авторкою розвинуто науково-теоретичні підходи щодо розуміння зв'язку правової культури з іншими соціальними категоріями у контексті створення ефективної моделі функціонування правової системи в Україні, відкритої до динамічних трансформацій;

– дисертанткою посилено аргументацію відносно підходів до трактування ролі освіти у формуванні правової культури особи в умовах розвитку громадянського суспільства, за умови ефективної імплементації в освітній простір принципів еволюційності та неперервності

– здобувачкою удосконалено правові механізми з'ясування місця та ролі структурних елементів правової культури особи у процесах правової соціалізації та інституціоналізації через закріплення за ними статусу морально-етичних еталонів правової систем;

– дисертанткою запропоновані нові теоретико-правові підходи щодо необхідності удосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням ефективності аксіологічних підходів у процесі формування правової культури людини і громадянина, а також обов'язків імплементації засобів формування правової культури при оптимізації нормативно-правової бази в галузі правової освіти

Значення наукових результатів для теорії і практики та рекомендації щодо використання. Сформульовані та обґрунтовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми вивчення засобів формування правової культури особи в Україні, права та держави на сучасному етапі українського державотворення.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Правова ідеологія»; в науково-дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері.

Достовірність і обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується:

– комплексним застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів пізнання для аналізу і характеристики наукових праць, присвячених теоретико-правовим аспектам засобів формування правової культури особи в Україні;

– застосуванням методологічних принципів об'єктивності, науковості, неупередженості аналізу та критичного осмислення досліджуваного матеріалу;

– аргументованою науковою полемікою з іншими вченими в тексті дисертації;

– застосуванням знань суміжних наук (філософії права, політології, соціології, конституційного права, міжнародного права тощо);

– використанням норм чинного законодавства України, а також офіційних аналітичних і статистичних матеріалів, довідкових видань та юридичної публіцистики;

– послідовністю та логікою викладення матеріалу, його аргументованістю;

– відповідністю висновків роботи і отриманих результатів поставленим завданням та доведенням сформульованих пропозицій до рівня їх можливого використання у практиці;

– рівнем репрезентативності емпіричного матеріалу.

Особистий внесок здобувачки. Дисертація виконана Поліщук Т.С. самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень дисертанта. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувачки або відповідної наукової полеміки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри права та публічного управління Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднені на двох конференціях і наукових семінарах, а саме: VI Міжнародному науково-практичному симпозиумі «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 року); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (7-8 грудня 2021 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертації повно висвітлені в 5 наукових публікаціях, з яких 3 статті опубліковані в наукових фахових виданнях України та 2 тези доповідей, оприлюднених у збірниках матеріалів конференцій. Публікації відповідають вимогам пунктів 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Наукові результати в опублікованих наукових працях не повторюються. *Всі представлені наукові публікації здобувачки зараховуються за темою дисертації, а саме:*

1. Поліщук Т. Правова культура у формуванні правової системи держави. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали VI Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. С. 427-431.

2. Поліщук Т. Право як елемент культури. Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу: збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 7-8 грудня 2021 р. / Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»; відп. ред. Р. Басенко. Полтава: ППЕП, 2022. С. 131-133.

права, а також свідчить про особистий внесок здобувачки в юридичну науку та характеризується єдністю змісту.

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Поліщук Тетяни Сергіївни на тему: «Засоби формування правової культури особи в Україні», яка підготовлена на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12.01.2017 № 40.

3. Допустити здобувачку Поліщук Тетяни Сергіївни до проходження процедури її атестації разовою спеціалізованою вченою радою на підставі публічного захисту її наукових досягнень у формі підготовленої нею дисертації на тему “Засоби формування правової культури особи в Україні” на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Голосували “за” – 12 присутніх на засіданні кафедри докторів і кандидатів юридичних наук.

Головуюча на засіданні –
завідувачка кафедри права та
публічного управління
Університету Короля Данила,
кандидат юридичних наук, доцент

Припхан І.І.